

Մ Ի Յ Ա Յ Ի Լ Է Մ Ի Ն Ե Ս Ք Ո Ւ

Ռ Ո Ւ Մ Ե Ն Բ Ա Ն Ա Ս Տ Ե Ղ Ծ Ը

ԱԿՆԱՐԿ ՄԸ ԻՐ ԿԵԱՆՔԻՆ ՈՒ ԳՈՐԺԻՆ ՎՐԱՅ

(Շար.)

ՅԻՄԱՐԸ

Ամենէն տաժանելի գլուխն է այս՝ զոր ստիպուած է գրի առնել Էմինեսքուն վերլուծող ճը:

Այո՛, Էմինեսքուն, յիմարանոցի մէջ անցուց իր կեանքին վերջին վեց տարիները, ու հոն աչքերը փակեց եղերական մահով ճը: Բախտակից յիմար ճըն էր որ, նոպայի ճը մէջ, թակի ճը հարուածով գետին փռեց մեծ բանաստեղծը:

Ամբողջ գրականութիւն ճը կայ Էմինեսքուն կեանքէն ու արուեստէն գատող ճակատագրին մասին: Մարդիկ, անշուշտ, նախ պրպտած են բանաստեղծը այդ ճակատագրին տանող շարժառիթները: Ու, ինչպէս ճիշտ, հոս ալ վէճի փոխուած է այդ պրպտութիւնը: Ոմանք առհաւական սերմերու վրայ կը բեռնեն բովանդակ մեղքը, ու կը պնդեն թէ Էմինեսքուն ճնած օրէն կը քալէր այս եղերական վախճանին: Կան որ իր ապրած անկանոն կեանքը կը նկատեն իբրեւ զրդիչը առհաւական տրամագրութիւններուն: Դաս մըն ալ կայ որ ճիշտ վայրը կը հռչակէ գերագոյն պատասխանատուն, ու կը կարծէ թէ տարբեր կ'ըլլար բանաստեղծին վերջը՝ եթէ Ռուսները տարբեր գուրգուրանք ունեցած ըլլային դէպ ի իրենց ամենէն մեծ բերթողը:

Թիթու Մայօրէսքուն՝ բանաստեղծին մտերիմը

եւ անոր օգնողը, կը սրտմտի ամէն անգամ որ թըշուառ կեանքի ճը կը վերագրեն Էմինեսքունի հոգեկան աղէտը:

«Եթէ յիմարացաւ Էմինեսքուն, կ'ըսէ Թիթու Մայօրէսքուն, բացարձակապէս ներքին է ատոր շարժառիթը, ինքնամիտ, ժառանգական: Անոնք որ ճանչցան իր ընտանիքը՝ գիտեն թէ իրմէ առաջ յիմարացան ու անձնատպան եղան իր երկու եղբայրներն ալ, եւ թէ այս ջլախտութիւնը իր նախնիքներէն կուգայ: Ասկէ գատ իր անցուցած կեանքը այնպիսի ատեն ճը՝ երբ դեռ առողջ էր իր հոգեկան վիճակը՝ կը սպառնար զինքը տանիլ եղերական վախճանի ճը, ինչպէս կը վախնային իր բարեկամները: Անկանոն էր իր կեանքը. յաճախ կը սնանէր լոկ նարքօղիքներով եւ գրգռիչներով, չարաչար կը գործածէր ծխախոտ եւ սուրճ. գիշերներ կ'անցընէր կարդալով ու գրելով, եւ ամբողջ ցօրեկներ առանց անունդի. ու յանկարծ, անսովոր պահու մը, կէս գիշերէն ետք, կ'ուտէր ու կը խմէր առանց ընտրութիւն եւ չափ զնելու. այսպէս կ'ապրէր Էմինեսքուն: Այս կեանքը չէր սակայն իր յիմարութեան պատճառը. իր մէջ յիմարութեան սերմերն էին որ կը զրդէին այս կեանքը: Այդ բանը կ'երեւայ նաեւ անկէ որ ի զուր կ'անցնէին մեր, իր բարեկամներուն, յաճախակի փորձերը զինքը բնա-

կանոն կենցաղի ճշմարտությունը: Կարելի չէ նաեւ ըսել որ դժբախտութիւններն էին որ աղբեցին իր մտաւոր ու ֆիզիքական առողջութեան վրայ: Եթէ հարցը լի թէ երջանիկ էր Էմիլիանոսը, ես ալ հարց կուտամ թէ ո՞վ երջանիկ է: Բայց դժբախտ. ո՛չ, դժբախտ չէր Էմիլիանոսը:»

Տարակոյս չկայ թէ Էմիլիանոսը ի մէջ արամադրուած էր արդէն իր վախճանին: Ռուսներն ճեմ գրագէտ ծը՝ Քարաճիպէ՝ որ մտերիմ ապրած է բանաստեղծին հետ, կը գրէ աեղ ճը.

«Իր ձեկ եղբայրը՝ որ ճեմ ապագայ ճը կը խոստանար իբր զինուորական, անձնասպան եղաւ հազիւ դարձած Գերմանիայէն, փայլուն քննութիւնէ ճը յետոյ: Ատեն ճը ետքը Էմիլիանոսի հետ խօսքը կ'ընէինք իր եղբարախտ եղբօրը:

«—Աւելի՛ լաւ, ըսաւ ան. անիկա ձեզմէ աւելի խելացի եղաւ:

«Ուրիշ անգամ ճը հարցուցի Էմիլիանոսին թէ արդեօք կ'ապրէ՞ր իր ծայրը: Մեռած է եղբր իր ծայրը, բայց ճաշը դեմքէն՝ որով ան պատասխանեց հարցումիս, կուհեցի թէ այդ ճահուան հետ աւելի դառն յիշողութիւններ կ'ապրած են՝ քան ինչ որ պիտի ունենար բնական ճահ ճը, ոչ ճիայն կսկծալի, այլ եւ տհաճիլի ալ:

«Յետոյ իմացայ որ իր ձեկ քոյրը, զոր շատ կը սիրէր, քաշուած էր վանք ճը: Անդամալոյճ էր ան, իր ճանկութենէն:»

Ախտաւոր այս ընտանիքէն սիրած էր Էմիլիանոսը, ու չէր կրնար անոր աղբեցութենէն ճողոպրել: Վհուկը, որ իր պարագաները զգետներ էր, քայլ առ քայլ կը հետեւէր եւ իրեն: Էմիլիանոսը անոր շունչը երբեմն շատ ծօտը կը զգար: Ու քանիցս անոնք դէմ առ դէմ եկան, ինչպէս պատահեցաւ ճեր Եղիային ալ, որ նոյնպէս տագնապներ կրեց՝ զխուսն ընդունելէ առաջ վերջին լախտը վհուկին: Ու երկուքն ալ, Էմիլիանոսը եւ ճեր Եղիան, ամէն անգամ որ իրենց հոգիին ձեջ այդ խաժաճուած զգացին, ատեցին այս աշխարհը, փորձեցին ձերբազատուիլ անոր լուծէն, ու երթալ հանգչիլ յախաճական խաղաղութեան գիրկը, ճոցը նիրվանային: Ու երկուքն ալ երազեցին նիրվանան, ու երգեցին զանիկա: Անոնք, երկուքն ալ, նիրվանան քարոզեցին եւ ուրիշներուն, իբրեւ գերագոյն սփոփանքը, իբրեւ ամենաբարձր բախտանքը վշտերուն:

«Իր շողշողուն եռանդովը ան պոտտայակա՛նութիւն կը քարոզէր ինձ, կը պատճէ Քարաճիպէ, եւ կ'երգէր նիրվանան, գերագոյն նպատակը Սաքիաճունի: Այսպիսի ցնցում ճը, այսպիսի տագնապ ճը ունեցաւ իր բնականոն կեանքի վերջերը, եւ առիկա աղղանշանը եղաւ իր վախճանին: Յընցումէն յետոյ ան իր սենեակը չփակուեցաւ պառկելու: Յառաջ քալեց, ճիշտ յառաջ, ճինչեւ որ ինկաւ հարուածներուն տակ ոտիւնէն զոր իր ձեջը կը կրէր երբ նոյն խիղճը՝ իր ճօրը ճոցն էր: Զաւակը աղնիւ եւ ճեր ցեղի ճը, անոր ձեջ կը ճյուղէր վճռական կուրծք ամենաբարձր կեանքի ճը բոցին եւ ցեղին վերջնական փճացման սերմին ճիջեւ,— ընդձեջ հանճարին ու յիճարութեան:»

Հոգին պարտուեցաւ վերջապէս, ու քանիցս խաբուսիկ ապաքինութիւններէ յետոյ՝ ան նետուեցաւ ի վերջոյ հոգեկան հիւանդներու ապաստարանը: Հոն ալ պիտի գտնէր իր սարսափելի վախճանը:

Ռուսներն յայտնի բանաստեղծ ճը, Ալեքսանտրու Վլաճուցա, կը նկարագրէ իր ձեկ այցը Էմիլիանոսին, անոր կեանքի վերջին օրերուն, երբ ան կը տուայտէր Պուբերէշ, յիճարանոցի ճը ձեջ: Երկու բանաստեղծները նախ կ'ոտոտոտեն նիւթէ նիւթ, ու ի վերջոյ խօսակցութիւնը կուգայ բանաստեղծութեան վրայ:

«Ու այն ատեն, կը պատճէ Վլաճուցա, ստեղծագործ հրճուանք ճը, ճանկունակ ձեւով արտայայտուած, պատեց Էմիլիանոսին: Գրականէն հանեց արցակ ճը թուղթ, նստաւ աթոռի ճը վրայ, ու սկըսաւ կարդալ երկար շարք ճը քառեակներու՝ զճայլելի հնչականութեամբ եւ կշռոյթով առլի: Քանի կ'արտասանէր՝ կը տաքնար տակաւ, եւ ճայնն ու աչքերը կեանք կը ստանային: Բայց թուղթին վրայ երկու բառեր ճիայն կային. «Փառապանք Իճիսանը»: Էմիլիանոսը յանպատրաստից կ'արտասանէր: Ու ճօրիկ ըրի այսպէս, ապշած, աւելի քան քսան քառեակներ, հնչեղ, բայց անիճաստ ու անյարիր: Իւրաքանչիւր տողը գեղեցիկ քերթուածէ ճը անշատուած էր կարծես: Կը յիշեմ ճիայն որ երկու բառեր՝ կրակ եւ ոսկի՝ ամէն վայրկեան կը կըրկնէր, գրեթէ ամէն ձեկ քառեակին ձեջ: Այս տաթօրինակ ընթերցումէն սա ճորս տողերը ճիայն կըրցեր եմ ճիտքս պահել, ճորս տողեր՝ խորհրդաւոր իճաստով ճը թաթաւուն:

«Այդքան կրակ ու այդքան ոսկի,
Այդքան նուիրական իրեր
Այս միջին կեանքին վրայ
Կը տարածես դուն, ո՛վ Հայր...»

«Եւ սակայն, ճախերու այս բովանդակ ներդաշնակութեանը մէջ, կատարելապէս կը զգացուէր վարպետի անստգտանելի թէքնիքը, իր ընտրեալ եւ երաժշտական լեզուն՝ որ դեռ կը հնազանդէր ու կը հպատակէր ձեքենաբար անդունդներու մէջ ծխըր-ճուած հոգիի մը վերջին սարսուռներուն: Այն ատեն է որ ես խորունկ ու սոսկալի իմաստը հասկցայ իր երբեմնի խօսքերուն:

Ո՛ր եմ վնիս պատմութիւնները կեանքիս...
Խորհակուած եմ հիմա նիգերը,
Ու արուեստագէտն ընկնում...»

ԱՐՈՒՆԵՍՏԱԳԷՏԸ

Լաւազոյն զիծը, տակայն, Էմինեսքունի մէջ, արուեստագէտն է: Միւս բոլոր արժէքները երկրորդական կը փնտռեն իր մէջ: Արուեստի մտահոգութիւնն է որ չարհարած է զինքը ամէն բանէ առաջ, ու ամէն բանէ աւելի: Բայց ոչ այն արուեստը որ ձեն է միայն, շարքը, ջնարակը. անո՛րը՝ ձեւին տակ ծածկուող խորքն ալ էր, մտածումը, հոգիի ծիլը որ իմաստ կուտայ գեղեցկութեան, ու կ'ապրեցնէ ձեւը:

Էմինեսքուն կատարեալ արուեստագէտն է, — արձանագործը որ ձեւ կուտայ մարմարին ու հոգին կը փչէ անոր որպէս զի կեանք տայ քարին ու մտածում:

Էմինեսքունի քերթուածները առաջին իսկ հըպոսթիզ կը մատնեն արդէն ծիլը՝ զոր արուեստագէտը թափեր է իր հոգիին յուզումները իրենց ամենէն գեղեցիկ ձեւին մէջ հաղորդելու համար քեզի:

Էմինեսքուն, արդարեւ, շատ բժանդիր էր ձեւին համար:

Շատ կը չարհարէր ինքզինքը մինչեւ որ իր քերթուածներուն կը հազցնէր անոնց վերջնական ձեւը: Մեր Վարուժանին պէս որ յաճախ արձանագործի մը նման կը քանդակէր իր մէն մի տողը, եւ եւ բառերը կը տանջէր մինչեւ որ կարենային իր

մտածումը շնորհիւ, Էմինեսքուն ալ կը յոգնէր ամէն մէկ տողին ու ամէն մէկ բառին համար: Քերթուածներ ունի որոնք տասնիցս ձեւ փոխած են մինչեւ զտած են իրենց վերջնական կերպարանքը: Ան հոգ կ'ընէր ոչ միայն իր հոգին պարպելու համար գեղեցիկ բառակի մը մէջ, այլ կ'ուզէր որ իր յուզումները կարենային նուազի մը պէս մարդոց սրտին մօտենալ: Ատկէ՛ է ներդաշնակութիւնը, երաժշտականութիւնը իր քերթուածներուն, որոնք կ'երգեն անուշ առուակի մը պէս: Ատկէ՛ է աղ-նըւթիւնը իր մէն մի բառին, ու անուշութիւնը որ անոր տողերուն մէջէն կը հոսի:

Ռուսէն քննադատ մը, Բաուուէսքու Մօթրու, տեսէք ի՛նչ գեղեցիկ կը վերլուծէ արուեստագէտ Էմինեսքուն:

«Էմինեսքուն աշխատեցաւ իր իւրաքանչիւր բառին, նոյն իսկ իր իւրաքանչիւր հնչուածին ընտրութեանը համար: Ձեռագիրները որոնք իրմէ հասած են մեզի, ապացոյց են ասոր: Երբ կը տեսնես այս ձեռագիրները եւ կը նշմարես բազմաթիւ սրբազգութիւնները որոնք կը վխտան անոնց վրայ, երբ կը կարդաս անթիւ փոփոխակները իր բազմաթիւ քերթուածներուն, այն տպաւորութիւնը կը կրես թէ կը գտնուին մարդու մը առջեւ որ յամառօրէն բան մը կը փնտռէ: Պատկերը կը յաջորդէ պատկերին. «կը բախէ իր մտածման դռները», իսկ վարպետը կը զննէ. կը բաղդատէ եւ վերջապէս կ'ընտրէ: Վերստին կարդացէք իր մէկ քերթուածը: Կը տեսնէք որ հոն զրա՞ծ է ինչ որ պէտք է իր մտածումը բերեղի պէս պայծառ արտայայտելու համար: Էմինեսքուն բա՛ն մը կը փնտռէր, արդարեւ: Կը փնտռէր անձնական ձեւ մը, համապատասխան իր մտածման: Ան կը փնտռէր ինքզինքը: Ու զայն գտաւ:»

Էմինեսքուն, այո՛, չարհարուած է ձեւին համար. բայց ոչ գերի դարձած անոր: Իր ծիլը՝ հոգիին պոսթիլումը զիւրացնելու աշխատանքն է, ու մտաւանջութիւնը մարդոց հաղորդելու զանիկա: Ձեւը ձեւին համար չէ որ փնտռած է ան: Ահա թէ ինչո՛ւ իր քերթուածներուն խորը, իր հոգին է որ կը բաբախէ: Անոնք թաթաւուն են կեանքով, ջերմութեամբ, սրով հետեւ կեղծ չեն ու բանաստեղծին հոգիէն կուգան: Անոնց բոլորին ալ խորքը փոփոխաշունչութիւն մը կայ, նոյն իսկ անոնց մէջ որոնք բանի մը զիծով յօրինուած պարզուկ պատկերներ են:

Թիթու Մայորէսքու, ռուսէն ծառայական եւ պետական ծառայ, որ Էմիլիենսքուն ճանչցած է անոր փոթորակի օրերէն. կը պատմէ.

«Երբ ծեր ձեռք կուգար ան իր ծանկունակ պարզածութեամբը, որ ամենաւն սիրար կը շահէր իրեն, կը բերէր ձեզի իր վերջին քերթումը՝ զոր կը յղկէր, կը վերալղկէր, կը նրբացնէր, ծիշտ փնտռելով աւելի կատարեալ ձեւ ծը, եւ զայն կը կարգար ձեզի իբրեւ թէ օտարի ծը երկը ըլլար: Երբեք չէր ծոածիր զայն տպադրելու. անոր հրատարակութիւնը անտարբեր կը թողար զինքը. ձեզ-մէ մէկը կամ միւսը կ'առնէր քերթումը ձեռքէն ու կը տանէր Քոնվոյսիւր Լիքեւառէ հանդէսին: Իր բանաստեղծութիւններուն համար, որոնց մէջ այնքան հրաշալի կերպով կը զետեղէր իր ծառայութեան ու զգացումները, կը գոհանար բարեկամներու պատիկ շրջանակի ծը էսթէթիք յուզումովը, առանց երբեք խորհելու արժանապատուութեան գոհացումի ծը մասին:»

ՄԱՐԴԸ

Իր բոլոր կենսագիրներն ալ համեմատելի են իր մէջ գնահատելու համար ծառայը: Ու բոլորն ալ կ'ընդունին որ այս բանաստեղծը՝ որուն կեանքը ճրրիկէ ճրրիկ քաղցի՝ կը բնակէր անուշ, բարի, այլապէս ծառայու ծը մէջ:

Ու արդէն իր քերթումները կը պատմեն լրիւ իր քաղցի հոգին: Անոնցմէ կը հոսի ծարղկային, հաղորդական ժպիտ ծը, որ անուշ է՝ նոյն իսկ երբ կուլայ: Անոնք կը պատմեն թէ Էմիլիենսքու ինչպէս կը սիրէ ծարղը, ծարղիկը:

Իր նկարագրին ամենէն ուժեղ գիծը՝ արդէն իր այլասիրութիւնն է: Այս ծարղը՝ որ պահպանողական կը հռչակէր ինքզինքը, ու ազնուականութիւնը կը ծանչնար իբրեւ աւանդապահը ցեղին, այս ծարղը կը գուրգուրար խոնարհներուն վրայ: Ժողովուրդն էր, իր համեստ խաւերով, անոր սիրոյն առարկան:

Բարի էր Էմիլիենսքուն, քաղցր իր խօսակցութեանը մէջ, համեստ ու համակրելի, կը պատմէ եւ քօպ նէկրուցի, ժողովուրդին խոնարհ խաւերուն համար անսահման գոթ ու սէր ունէր: Ժողովուրդէն ծարղոց հետ աւելի լաւ կը յարմարուէր քան թէ ծառայ ընտրանիին հետ: Ածրողը ամառ

ծը ան տգարակի մէջ անցուց քանի ծը հովիւներու հետ մէկտեղ: Իմ ճանչցած բոլոր ծարղոցս մէջ ամենէն նուազ անձնական էր ան: Իր սեւ, խորունկ աչքերը՝ զոր ան ծիշտ կը սեւեռէր հեռունները, ցոյց կուտային թէ ան շատ քիչ կը հետաքրքրուէր ծեր այս աշխարհով:

Աչքէ անցուցի յիշատակները շատ շատերուն՝ որոնք ապրած են Էմիլիենսքուի ծոծրածութեանը մէջ: Մէկը չկայ որ անոր քաղցրութիւնը չյիշատակէ: Մէկը չկայ որ գուրգուրանքով չվերլիշէ անոր ընկերական ոգին:

«Իբրեւ պաշտօնակից Էմիլիենսքու գեղեցկութեան ճշմարիտ պարտէզ ծըն էր, — կը պատմէ Իօն Սլավիչ, — ծիշտ մօտիկ ամենուն, եւ սրտաբայ: Իմացականութեան, մշակոյթի, ընկերային դրբի, մոռնողի կամ ինչքի տարբերութիւններ չկային իրեն համար: Բոլոր ծարղիկը հաւասար էին իր աչքին, եւ ամէն մէկը, իր կարգին, հաճելի, շահեկան եւ զգտակար: Մեծածիտներն ու անապարծները միայն չէր կրնար հանդուրժել:»

Էմիլիենսքուի մէջ տիրող մէկ գիծն ալ աշխարհի հանդէպ իր արհամարհանքը, մանաւանդ իր անշահախնդրութիւնն է եղած:

Ն. Կանէ սկադեմականը սապէս կ'ուրուագէ Էմիլիենսքուն.

«Աչքերուս առջեւ է ան, գեղեցիկ եւ քաղցր դէմք ծը, խորհրդաւոր բնաւորութիւն ծը, աշխարհին օտար, կարծես ծնած ուրիշ ոլորտներու մէջ: Ինչ խոշոր ճակատ, ծոծրածութեամբ ծանրաբեռն: Ինչ խոր եւ երազուն ակնարկ՝ որ կը բխի ծարղկային ամենէն ազնիւ սրտէն: Ինչ կատարեալ եւ բացարձակ անշահախնդրութիւն ամէն բանի հանդէպ որ կապ ունի նիւթական կեանքին հետ: Պիտի ըսէիր թէ ծլած է գերերկրային ոլորտի ծը մէջ:»

Բայց այս քաղցր ու բարի ծարղը փոթորիկ ունէր ներսը:»

Քաղաքիս, ռուսէն մեծ գրագէտը՝ որ մօտէն ծանչցած է Էմիլիենսքուն, կը նկատէ բանաստեղծը իր հոգիին տարբեր երեսներուն մէջ.

«Ինչպէս ծանցայ առաջին օրերուն՝ այդպէս ալ մնաց ան մինչեւ վերջը, — գուարթ ու տխուր, հաղորդական եւ անհամբոյր, քաղցր ու դառն, չինչէ մը գոհանալով ու ամէն բանէ դժգոհ, ծերթ ճգնաւորի ծը պէս զրկուած, ծերթ անյագ կեանքի հաճոյքներէն, ծարղոցմէն փախչելով ու փնտռելով

զանոնք, անտարբեր ստոյիկ Տերունիի ճը նման, եւ դիւրագորգիւ ինչպէս ջղային աղջիկ ճը, — տարօրինակ խառնուրդ, որ բախտաւոր կ'ընէ արուեստագետը, բայց ծարղը ղոքախտ:»

ԻՐ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

Էմինեսքուն չափելու համար՝ չի բաւեր նժարը ղեկի իր քերթողական երկը:

Կարելի չէ գանկալ զատել ճիշտ իր արժէքին մէջ: Որովհետեւ իր ճեծութիւնը լոկ իր տաղանդին ու անոր ժայթքումներուն մէջ չէ: Էմինեսքուն մեծ եղաւ՝ որովհետեւ մեծ էր իբր բանաստեղծ, եւ մեծ է իր թողած ազդեցութիւնը իրմէ յետոյ: Աստղեր կան որ կը շողան ու կը մարին՝ աշխարհը պահ մը զմայլեցնելէ ետքը: Էմինեսքուն, իր ետին, կրցաւ լուսաւոր հետք մը ձգել:

Արդարեւ, ուսմէն գրականութիւնը, անոր հետ, նոր անկիւն մը կը գաւառայ: Աւելի՛ն: Ռուսէն բանաստեղծութիւնը գրեթէ անով կը սկսի:

Ձկայ ուսմէն գրողատ մը որ ժխտէ Էմինեսքունի բացած նոր ուղին: Բոլորը համեմաշխ են անոր ազդեցութիւնը ճանչնալու համար գրական վերջին յիսնամեակին վրայ:

Ռուսէն քննադատ մը, Բատուէսքու Մօթրու, սապէս կը վերլուծէ Էմինեսքունի դերը.

«Էմինեսքունի ազդեցութիւնը պիտի ընդունին ոչ թէ անոր մօտի սերունդները, այլ բոլոր սերունդները որոնք պիտի գան, եւ այս կերպով բովանդակ ուսմէն մշակոյթը: Էմինեսքունի գործը ազդած է մտայնութեանը վրայ բոլոր անոնց որ ուսմէն լեզուով կը խօսին ու կը գրեն: Անոր բանին գեղեցկութիւնը միշտ ընդելուզուած պիտի մնայ ուսմէն հոգիին որքան ատեն որ սա ապրի:

«Ռուսէն մշակոյթի պատմութեան մէջ Էմինեսքունի ազդեցութիւնը միակն է, ու միակ տեսականը՝ որ կը բխի ուսմէն անձնականութենէ մը: Միւս բոլոր ազդեցութիւնները՝ որքան ալ բազմաթիւ ըլլան ու ներգործ, կուգան սակայն օտար կամ անանուն աղբիւրէ: Ինիքը՝ զոր այս բանաստեղծին հանճարը դրաւ ուսմէն հոգիին վրայ՝ միակն է որ չ'եղծանիր ժամանակին ժանիքներէն: Միւսներունը տեսեց այնքան՝ որքան տեսեց իրենց մարմնեղէն կեանքը: Անձա՛հ՝ բառին թույլատրելի իմաստովը՝ Էմինեսքուն եղաւ լոկ:»

Էմինեսքուն, նախ, լիզու մը պարգեւած է ուսմէն բանաստեղծութեան: Իր դերը անով կը սկսի: Էմինեսքուն, իր մտածման գեղեցկութեան, իր խորունկ ու անկեղծ զգացումներուն հետ մէկտեղ, զմայլելի լեզու մը բերաւ, պարզ. վճիտ, բայց գեղեցիկ եւ ուժեղ, ու մանուանդ քաղցր, ներգաշնակ ու հաղորդական:

Ու անոնք որ իրմէ յետոյ եկան, գաւառ արդէն պատրաստ լեզու մը՝ որ կրնար հոգիին յուզումները պարսկել ու ազդել հոգիներուն: Իր լեզուն տեսակ մը բարբառ դարձաւ բանաստեղծութեան համար. նոյն իսկ իր ոճը կապկեցին, ու կը կապկեն մինչեւ այսօր ալ:

Ռուսէն շատ յայտնի բանաստեղծ մը, Ա. Վլադիմիր, Էմինեսքունի լեզուն գովեց հիսնէ յետոյ, կ'ըսէ.

«Ինչպէ՛ս չհետեւիս, եւ ինչպէ՛ս ակամայ չհնազանդիս այս նոր լեզուին, որ կը բաբախէ երկտասարդութեամբ, աշխուժով եւ զարճացնող երանգով մը: Այս տեսակէտով. Էմինեսքուն մեր երկտասարդութեան վրայ գրեթէ թովիչ ազդեցութիւն մը թողուց: Անոնք որ, աւելի յետոյ, մեր այսօրուան գրականութեան պատմութիւնը պիտի գրեն, աւելի յատակօրէն պիտի տեսնեն թէ ի՛նչ ստեղծագործ ցայտքով մը պիտի բարձրանայ Էմինեսքունի դէմքը, եւ թէ ո՛րքան խորունկ են հետքերը զոր իր ուժեղ տաղանդը ձգեց ուսմէն լեզուի կեանքին մէջ:»

Թէ յաջորդ սերունդները շնչեցին Էմինեսքունի ազդեցութեան տակ՝ այդ մասին վէճ՝ չկայ: Բայց թէ ի՛նչ բարիք բերաւ այդ ազդեցութիւնը՝ հրեմն կը բախին հոտ տեսակէտները:

Ոմանք, ճանչնալով հանդերձ անոր արուեստին գեղեցկութիւնը, ուժն ու հմայքը, կը կարծեն որ ան ամլութեան մասնեց իրմէ ետքի սերունդը: Իր բացառիկ տաղանդը չթողուց որ նորերը ձկն, կ'ըսեն: Ինչպէս արեւը որ աստղերուն շուրջ կ'արգիլէ, արտակարգ տաղանդները փոքրերուն վրայ ստուեր կը ցանեն, նոյն իսկ կը կապկպեն սկսնակներուն քայլերը: Այսպէս չեղա՞ւ, պահ մը, մեր մէջ ալ: Վարուժանն ու Միսմանթօն չէի՞ն որ իրենց պատեանը քշեցին անտաղանդներու հոյլը, ու չթողուցին, ատեն մը, որ նորերը բուսնին: Ուժեղ դէմքերը, յաճախ, ստուերի մէջ կը պահեն միջակութիւնները, եւ իրենց ուժը երբեմն կը տեսնուի իրենց մահէն յետոյ: Էմինեսքուն, արդարեւ, յա-

ջորդ չունեցաւ: Ունեցաւ զինքը նմանցնողներ, բայց երբեք իր համբաւը հեղինոյ:

Ռուսէն ծանօթ քննադատ մը, Տօպրուճանու Կէրէա, գիրքաւ կը բացատրէ Էմինեսքուի ազդեցութիւնը իր յաջորդներուն վրայ:

«Էմինեսքու բանաստեղծ է բառին բոլոր ուժովը, եւ ժամանակակից ամենէն մեծ բանաստեղծը, եւ իրբեւ ալիպիսին սկսած է ունենալ մեծ ազդեցութիւն մեր երիտասարդ գրականութեան վրայ: Շատ երիտասարդներ կը նմանցնեն զինքը: Բանաստեղծը զարթոյց հիմնեց, բան մը որ մեծ գոհունակութիւն կրնայ պատճառել: Էմինեսքու ունի հարուստ, երաժշտական եւ գեղեցիկ տաղաչափութիւն, հրաշալի լեզու եւ նոյնքան հրաշալի պատկերներ: Էմինեսքու արուեստագէտ է: Բոլոր այս քերթողական յատկանիշերը ցանկալի է որ ազդեն մեր գրականութեան վրայ, նմանողներ ունենան: Բայց Էմինեսքու վրէպներ ալ ունի, եւ չկայ բանաստեղծ մը որ չունենայ: Եւրոպայի ամենէն մեծ բանաստեղծները, Հիւսօ, Միւսէ, Պայրլն, Կէօթէն իսկ, վրիպումներ ունեցան: Եւ որքան մեծ է բանաստեղծը՝ այնքան աւելի վտանգաւոր են իր վրէպները: Լաւագոյն յատկանիշերուն հետ՝ նմանողներ կ'ունենան նաեւ սխալներ, որովհետեւ քիչերը կրնան վերլուծել քերթողին երկը, եւ լաւը զատել յոռիէն: Աւելին, բանաստեղծներու սխալանքներն են աւելի որ հիացողներ կը գտնեն:»

Արդարեւ Էմինեսքու պարտադրեց եւ իր վրէպները, իր հոգիին յուսահատ գիծը: Ան հիւանդ սեւրունդ մը հասցուց: Իր մեղամտածոտ, ախուր, յաճախ յոռետես երգերը վարակեցին բոլորը: Իր եղբրական վախճանը աւելի հմայք մը կուտար անոց ու կը սիրցնէր իր երգերը բոլորին: Բայց շատերը ձեւը միայն կապկեցին, անոր բառերուն արխուր երաժշտականութիւնը, առանց սակայն կառնալ հազորդուելու անոր հոգիին, որ իր խորքին մէջ լաւատես էր եւ ժպտուն: Տեսակ մը ախտ դարձաւ ցաւը, սուգը, մահը երգելը. ռուսէն քննադատները Էմինեսքեան կը կոչեն այդ ախտը, որ ամէն ինչ սեւ կը տեսնէ իր շուրջը, եւ գերեզմանին խաղաղութիւնը կ'երազէ:

Դուրեան ալ այդպէս չեղա՞ւ մեր դրականութեան համար: Այդ վսեմ պատանին, որ պարտուեցաւ որդէ մը բայց Աստուծոյ դէմ ծառացաւ. որ ապրիլ կ'ուզէր եւ սակայն կը զղար թէ ժամէ ժամ

կը հատնի, իր տառապանքը, յուսահատութիւնը, զայրոյթը երգեց միամիտ, անկեղծ, բայց չմեղադրող երգերու մէջ: Ու անոնք որ իրմէ յետոյ եկան՝ կարծեցին թէ իրենք ալ կրնան անէծքով մը սարսել Աստուծոյ գահը, ու կրնան ապրիլ՝ հառաչելով, լալով, գերեզմանէն վախնալով: Դուրեանի երգերը յուսահատներու, լալաններու երամ մը ստեղծեցին, հիւանդներու ամբողջ շարան մը՝ որոնցմէ մէկը չապրեցաւ: Էմինեսքուն, մեր Դուրեանին պէս, յուսահատութիւնը, մեղամտածութիւնը հաճելի դարձուց: Սիրցուց կեանքէն համ չառնել, հաճոյքները արհամարհել, ու բաղձալ գերեզմանը:

Վլադուցան ալ նկատած է իր եղբայրակցին ձգած այդ յոռի գիծը:

«Շատերը, կ'ըսէ, նոյն իսկ Էմինեսքուի տաղանդին հիացողներուն մէջ, կը գտնեն որ բանաստեղծին մեղամտածութիւնը եւ պոքանքը վարակած եւ հիւանդացուցած են մեր երիտասարդութեան մէկ մեծ մասը. ու ամէն անգամ որ յոռետես քերթուած մը կարդամ՝ կ'ըսեմ. «Ահա Էմինեսքուի գործերուն յոռի եւ զժրախտ կողմը. ան իր գեղեցիկ բանաստեղծութիւններով, ստեղծեց ախուր եւ հիւանդունակ հոսանք մը, իր վտանգաւոր տաղանդը վարակեց մեր երիտասարդութեան հոգին: Այլ եւս չեմ լսեր հրճուանքի ճիչ մը, երիտասարդութեան երգ մը: Էմինեսքուի նմանողները կ'ըսեն թէ յազեցած են կեանքէն, եւ կ'երգեն պատրանքը, յուսահատութիւնը, յաւիտենական խաղաղութեան ծարուր:»

Վլադուցան ինքն է որ կ'ըսէ.

«Կը հաւատան թէ Էմինեսքուի քերթուածները կը մեղցնեն խանդավառութիւնը եւ մեր հոգիներուն մէջ կը թողուն դառնութեան եւ հիւանդազին յուսահատութեան թթիւմոր մը: Եւ բանաստեղծին իբր զոհ ցոյց կուտան այնքան սկսնակներ որոնք կ'երգեն իրենց զժրախտ կեանքը, եւ կ'անիծեն միշտ աշխարհը, եւ ճակատագիրը, եւ իրենց ծնած ժամը: Էմինեսքուի այս ազդեցութիւնը, կ'ըսեն, ընկերութեան զրկէն կը խլէ այնքան կենսունակ ուժեր, ազգային իրական վտանգ մը կազմելով. այդպէս է որ տղայ մը, 16 տարու, մտքին մէջ կը դնէ թէ մերացած է ինքը, յոգնած, այս աշխարհէն յազեցած, եւ կամ կ'ըսէ թէ գիրագոյն երջանկութիւնը կը կայանայ յաւիտենական հանգիստին, պուտտայական նիրվանային մէջ:

Այս մտայնությունը կը փճացնէ բարոյական, աշխատանքի, յառաջդիմութեան ամէն զաղափար:»

Ու այս ներկանան ձեզ չի՛ յիշեցներ քիչ ծեր եղիան, որ նոյնպէս յաւիտենական խաղաղութիւնը կանչեց՝ կեանքէն ձանձրացած, եւ որ նոյնպէս կորսնցուց ի վերջոյ իր հոգիին հաւասարակշռութիւնը՝ հուսկ ուրեմն յանգելով եղբրական վախճանի ծը: Եղիան ալ իր զոհերը ունեցաւ որոնք ոչ ճիայն ուզեցին կապկել անոր մտածումները, այլ

եւ անոր արտառուցութիւնը: Ցարօրինակ երեւալու ձգտուծը՝ որ քիչ ծր բնական էր Եղիային ձեջ, ուրիշներ ծայրայեղութեան տարին, ճինչեւ որ իրենք ալ խախտեցին իրենց մտքին կշիռքը: Նիր-վանային պաշտածունքը Էճինեսքուն ալ ուռնէն գրականութեան ձեջ մտցուց, ու շատ ծր զոհեր քաղեց՝ մանաւանդ անցեալ դարուն վերջերը, երբ հրապարակը ողողած էին անտաղանդները՝ անունդ ճարելով ուրիշին սրտէն, ու կապկելով ուրիշին ձեւը:

Ն Մ Ո Ւ Շ Ն Ե Ր Ի Ր Ե Ր Կ Է Ն

Յանդգնիլ Էճինեսքուն թարգմանել՝ ծանր բեռ ծը առնել է ուսին:

Թարգմանող՝ Դաւանանող. խաղաղական այս առածը երբեք այնքան տեղին չէ՝ որքան Էճինեսքուն թարգմանուած ատեն:

Էճինեսքուն ամբողջ երաժշտութիւն է, տողերու եւ բառերու կշռոյթ, ու իր մտածումները, խռովքն ու յուզումները ընդելուզուած են քաղցր, ներդաշնակ երգի ծր: Այդ երաժշտութիւնը պահպանել քերթուածները թարգմանած ատեն՝ կարելի

չէ: Ու զժուար է տող առ տող անոնց իմաստը տալ, որովհետեւ կարելի չէ Էճինեսքուն ըմբռնել աւելի ճիշդը՝ ճաշակել, առանց իր քնարական լեզուին:

Ու փորձել իր երգերուն կշռոյթը պահպանել, թարգմանութեան ատեն՝ նոյնպէս անհնար է. իր քերթուածներէն շատերը կարճ տողեր ունին, ու թարգմանողը ազատութիւնը չունի բառերուն հետ խաղալու:

Յ. Ճ. ՍԻՐՈՒՆԻ

Ո՛Վ Մ Ա Յ Ր

Զի՛ս կը կանչես, մայր, մըշուշին մէջէն՝

Սօսափիւնին հետ շիրմիդ ծառերուն...

Գերեզմանիդ վրայ հսկող արքայիս՝

Աշունն ու քամին ահա կը ցնցեն...

Կը սարսին ճիւղերն, ու կը ննջես դուն...

Անոնք սարսին պիտի միշտ, ու դուն քնանա՛ս յաւիտեան...

Երբ մեռնիմ՝ վըրաս չողրա՛ս, սիրակա՛ն,

Թմրիէն փրցուր ճի՛ւղ մը լոկ վըտիտ

Ու զայն խընամբով տնկէ գլխուս վրան,

Ու կաթկըթէ հոն արցունքներն աչքիդ.

Պիտի բզզամ ես շուքն իր գովական...

Շուքը պիտի մեծնա՛յ միշտ, ու ես քնանա՛մ չաւիտեան...

Ու երբ ըլլայ որ մեռնինք միասին՝

Թող մեզ չըտանի՛ն գերեզմաննոցը,

Փորեն մեր շիրմին եզերքը գետին,

Ու մեզ դընեն նո՛յն դազաղին ծոցը,

Որպէս զի ըլլաս միշտ մօ՛տն իմ սրտին...

Ջուրն հեծեծէ պիտի միշտ, ու մենք քնանա՛նք յաւիտեան...